

Hafız Divanındaki Türkçe Kelimeler Üzerine Bir İnceleme*

A Study on the Turkish Words in the Divan of Hafiz

Dr. Esmail TAJBAKSH**

Çev. Okt. Umut BAŞAR*** - Nasrin ZABETİ MIANDOAB****

Gaznelilerin, Samanoğulları idaresine son vererek siyasi egemenliği ele geçirmesiyle birlikte, Gazneli sarayı Türk kölelerin görev aldığı bir mekân hâline gelmiştir. Bu köleler, zaman içerisinde emirliğe kadar yükselmiş ancak Gaznelilerin son döneminde, bazı gruplar buldukları makam ve rütbeyi yeterli görmeyerek yönetimi ele geçirmek üzere başkaldırdıklarından ülkeyi sarmış olan karışıklıkların artmasına sebebiyet vermişlerdir. Kimi emirler ise komutalarındaki asker sayısı otuz bini geçecek kadar güç sahibi olmuş ve ordugâhlarında din büyükleri ve âlimlerle toplantılar düzenlenmeye başlamışlardır.

Türklerin İran'daki Müslümanlar arasında kabul görenek İran saraylarına rahatlıkla girip çıkmaya başlamalarının sebeplerden biri, İslam'ı kabul etmeleri ve bu dine büyük bir samimiyetle bağlı oluşlarıydı ki Hicri V. yüzyılın başlarında Kaşgar civarında Türklerin topluca İslam'ı kabul ederek Müslüman oldukları kaynaklarda geçmektedir. Bu gelişme Türkler ve İranlılar arasında akrabalık ilişkilerinin kurulmasına zemin hazırlamış ve bu toplumun İranlılar tarafından benimsenmesiyle neticelenmiştir.

İlk dönemlerde İranlılar arasında Türk denildiğinde akla ilk olarak Yağma, Kırgız, Halaç, Çiğil, Kıpçak, Kimek boyları gibi ortak dile ve kültüre sahip birbirine komşu bölgelerde yaşayan Türkler gelmekteydi.

Gazneli ve Selçuklular döneminde İran menşeli bazı topluluklar kendi halklarının millî ve vatani hislerinden istifade ederek Türkleri hükümetten uzaklaştırmak istemişlerse de Türk hükümdar ve komutanları, İslami hassasiyetlerini sürdürüp İran'ın önde gelen köklü ve asil hanedanlarıyla akrabalık ilişkileri kur-

* Kaynakça Bilgisi: Tâcbakhsh, İsmail (1388), "Berresi Vâjeha-yi Torke der Divan-e Hâfez", *Edeb-i Farsi*, Nu. 3-5, s. 227-244.

** Dr., Allameh Tabatabai Üniversitesi Öğretim Üyesi, taninyasha@gmail.com

*** Kabil Yunus Emre Enstitüsü, umutbasar_35@hotmail.com

**** Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi, nasrin.zabeti@gmail.com

dukları için mevkilerini korumuşlar ve günden güne kudret ve ihtişamlarını arttırmışlardır. Nihayetinde ise kendi saltanatlarını tesis etme imtiyazını ulemadan almayı başarmışlardır.

Türklerin hâkimiyetlerini devam ettirebilmek için kan döküp katliam yapmak, yağmalamak yerine akilâne hareket edip mutedil olmak gerektiğini anladıklarını aslında söylemeye lüzum yoktur. Bundan dolayı ilim ve hüner erbabıyla vakit geçirmek suretiyle Fars dilini mükemmel bir şekilde öğrenerek İran'ın kadim kültür ve sanatıyla tanışmışlar ve şair ile edipleri saraylarında himaye etmişlerdir. Bu nedenle zaman içerisinde ve uzun süren hâkimiyetleri döneminde Türkçe kelimeler, Fars nazım ve nesrine girmeye başlamıştır. Türkçe kelimelerin Fars şiirinde kullanımı oldukça normal bir hâle gelmiştir ki birtakım şair ve edipler, eserlerinde Türkçe kelime kullanmaktan imtina etmemişlerdir. Öyle ki Hicri VII. ve VIII. yüzyıllarda Türkçe kelimeler, Fars âlim ve ediplerinin eserlerinde daha çok kullanılır olmuştur. Bu iddiayı doğrulamak için Farsça yazan şairlerden Mevlana Celalettin Rumî ve nasirlerden ise Vassâfu'l-Hazere ile Reşidü'd-din Fazlullah Hamedânî zikredilebilir.

Her ne kadar bu dönemin Sadî ve Hafız gibi şairlerinin eserlerinde, Türkçe kelimeleri mümkün olduğu kadar az kullanmaya çalıştıkları sezilse de Türkçe kelimelerin söz konusu şairlerin eserlerinde de yer aldığı görülmektedir.

İnceleme

Aşağıda verilen 35 kelime *Hafız Divanı'nın* araştırmacı tarafından taranması sonucunda elde edilerek sıralanmıştır.

1. Āḫūr

*Örnek: Beste ber aḫūr-i ū ester-i men co mī-ḥored (6/108)

*Tavla, hayvanların ahır içinde ot yedikleri yer.

Kelimenin Rumca şekli olan “equile” ile benzerlik taşıdığı için bazı araştırmacılar Farsça olduğunu ileri sürmüşlerdir (Eddî Şîr/8 – Kâtuziyân/8). Adı geçen kelime Pehlevicede bulunmaktadır (Moein 1/34 – Pâşeng/63); ancak kelimenin aslı Türkçedir ve her iki kelime her iki kelime “āḡıl” (=āḡol) ve “āḫır” mülk ve hayvan anlamındaki āḡı/āḫı kökünden alınmıştır ve sondaki “ır/ıl” mekân göstermektedir ve genel olarak hayvanların tutulduğu yere denilir. Bu kelime hazine karşılığında kullanılmıştır ki nitekim inek ve koyun Türklerin en büyük mal varlığını oluşturmaktadır ve Türkler arasında hazinedara “aḡıcı” denmiştir. Kaşgarlı “aḡıl” maddesinde kelimeyi tavla olarak açıkladıktan sonra “Oğuzlar bunu

hayvanların dışkısı anlamında kullanmışlardır” diye eklemektedir (Kaşgarlı/175-179).

2. Āstāne

* Gazellerde on defa geçmektedir. Örnek: Revāk-ı manzar-i çeşm-i men āstāne-yi tost (1/35).

* Giriş, eşik, mecazi olarak şahın sarayı.

Bazı araştırmacılar, Farsça bir kelime olduğu kanaatini taşımaktadır (Bih-zâdî/96, Dâeîyü'l-Eslâm 1/72, Sebâeî/3, Kâtûziyân/13). Ancak ünlü sözlükçülerden Moein, Enverî ve Muşirî kelimenin kökeni hakkında bilgi vermemiştir. Bu kelimenin “Ast (= bugünkü alet, eşya anlamından kullanılan kelime)” (= aşağı) + yan (= taraf, semt) anlamındaki birleşik kelimenin yanlış okunması biçiminde ortaya çıktığı düşünülmektedir. “Astin” (= giysi kolu) ve “aster” (= astar) kelimeleri de aynı kökten gelmektedir. (= astar: ast + ar = aşağıdaki, en alt tabakadaki) alt tarafta yer alan manasındadır. “ast” Türkçede “üst” (= üst, yukarı) kelimesinin zıt anlamlısıdır ve **ast üst; aşağı ve yukarı, alt ve üst** anlamına gelmektedir ki bu iki kelime “asten ve üstün” kelimelerinden alınmaktadır (Kaşgarlı/147). Muhtemelen asılı anlamındaki “astağ” kelimesi de bu kökten gelmektedir. “As-tağ” kelimesi aşağı anlamında bir zarftır (Şâhmersî/82), ve aslı “astlamak” olan “aslamağ” (= asmağ), (= herhangi bir şeyi aşağıya doğru konumlandırmak) anlamında bir mastardır.

3. Evc

* Gazellerde dört defa geçmektedir. Örnek: Humây-ı evc-i sa' âdet be dâm-i mâ oftet (1/110).

* En üst nokta, uç.

Eddî Şir bu kelimenin Farsçadaki “evk” kelimenin Arapçalaşmış şekli olduğunu iddia etmektedir (1990/17) ancak Moein ve diğer araştırmacılar kelimenin kökünün Sanskritçede yükseklik anlamına gelen “uk” –ucca- olarak kaydediler (Moein 1/339 ve 404, Kazvinî 1-2/136, Kâtuziyân 78, Enverî 648/1) lakin bu ilişki ve türemenin doğru olup olmadığı kesin değildir. Tarafımızdan kelimenin uçmağ (= uçmak) mastarından geldiği ve uca (=yüksek) kelimesi ile ucalmağ (= yükselmek) mastarının, uç, baş, son, sınır (Şâhmersî/201) anlamındaki “evc” kelimesiyle aynı kökten olduğu düşünülmektedir. Kaşgarlı “evc” kelimesi için en yüksek nokta olarak yazmış ve “açe/uce” kelimesini de boyun büyüğü ve ulusu diye (Kaşgarlı/262) manasında vermiştir.

4. Eyāz

* Gazellerde üç defa geçmektedir. Örnek: Roḡsāre-i Maḥmūd u kefi pā-yi Eyāz est (41/6).

Ayaz, Gazneli Sultan Mahmut'un kölesinin ismidir. Kimi araştırmacılara göre Farsça (Kâtuziyân/80, Nefisî 1/468) ve kimilerine göre ise Türkçedir (Ehûr 1/366, Alevî/80, Hanlerî/77). Dehdodâ, Moein, Enverî kelimenin kökü hakkında bilgi vermemiştir. Kelimenin aslı Türkçedir ve Türkçede "ayaz", (= sabah ışığı, sabahleyin esen soğuk hava) anlamındadır (Daşgın/70). Ayaz kelimesi "ay" (= ay) + "az" (hâl durum eki)'den oluşmaktadır ve ay gibi beyaz anlamına gelir; yüzünün rengi beyaz olan kişilere "eyāz" denmiştir. Türkçe kelimelerin başında bulunan "ay", kelimeye beyazlık, aydınlık ve safa anlamı verir. Ayna; ay misali, ay gibi, açık renkli ve ay gibi beyaz. Aydın; aydın, açık, ışık. Aytek; aya benzer, ay gibi.

5. Eyağ

* Örnek: Be nedîm-i şâh mâned ke be kefi eyağ dâred (13/7).

* Şarap kadehi.

Bazı araştırmacılar her ne kadar kelimenin Farsça olduğunu öne sürmüş olsalar da (Kâtûziyân/80, Nefisî 1/469) kâse ve kadeh anlamındaki söz konusu kelime kuşkusuz Türkçedir ve sözlük bilimcilerin pek çoğu (Moein 1/411, Rampûrî / 99, Dâeîyü'l-Eslâm 1/507, Şerîk Emîn/42, Ehver 1/370, Moşirî/106, Enverî 1/673) kelimenin Türkçe olduğunu açık bir şekilde belirtmişlerdir. Kelime günümüzde "ayak" şekliyle kullanılmakta ve "yürüme organı, yoldaş, kanal, iki uçlu çivi, pınar ve su kanalının son kısmı, tüfek namlusu, kez ve defa" (Şâhmersî/143) gibi pek çok anlama gelmektedir.

6. Bâleş

* Çon bâleş-i zer nist, besâzîm be ḡeştî (5/427).

* Yastık, dayanak.

Yastık, dayanak anlamlarındaki bu kelime aynı zamanda Moğolların kullandığı beş yüz misal ağırlığında bir tür sikkeye (Şerîk Emîn/63) de karşılık gelmektedir. Katuryan söz konusu kelimenin kökünü Ermenice olarak vermiştir ancak Ermeni kültüründe bâleş kelimesinin muadili olarak Doğu Türkçesinden giren "âçariyân" kelimesini vermektedir (Katuryan/63). Moein ve Enverî ise bu kelime için her altın "bâleş'in" sekiz miskale veya iki buğday tanesi altına ya da iki bin dinara karşılık geldiğini yazarak (Moein 1/466, Enverî 1/804) sözcüğü Moğolcadan gelen Türkçe kökenli bir kelime olarak nitelendirmişlerdir.

7. Perçem

* Örnek: Zolf-i ğatun-i zafer şifte-yi perçem-i tost (2/104).

* Ok, mızrak, bayrak ve atın boynuna asmak için kullanılan Tibet sığırının bir tutam saçı, bayrak, alem, kakül, saç, zülûf (Hasan Dûst / 258).

Kimi araştırmacılar (Kâtuziyân/147, Nefisî 1/719, Râzî/147, Anenderâc 2/893); kelimenin Farsça olduğunu öne sürmüşlerse de kelime köken olarak Türkçe olup Türkçede haber verme manalarında kullanılan “bercem” ve “bec-kem” gibi diğer şekilleriyle hâlâ yaşamaktadır (Hasan Dûst/258, Necefi/58, Kazvinî 3-4/16, Moşirî/178, Enverî 2/1310, Moein 1/725, Kaşgarlı/307).

8. Tâzi

* Gazelerde iki defa geçmektedir. Örnek: Yekî est Tork o tâzi der ĩn mo‘ âmele Hâfez (7/467).

* Türk kelimesinin karşıtı, Türklerin kendi dışındaki kavimlere verdikleri isim, bu kelime daha sonra Farsları isimlendirmek için de kullanılmıştır.

“Tat”, “Tazik”, “Tacik” ve “Tajik” kelimelerinin hepsi aynı anlamdadır. “Tat” yabancı ve Türk olmayan anlamına gelen Türkçe bir kelimedir; Orhun Abidelerinde de geçen ve daha sonraları Türk ülkelerinde bulunan yabancılar için kullanılan bu kelimenin, eski bir tarihe ve uzun bir geçmişe sahip olup anlamsal olarak değişkilere uğradığı görülmüştür. Örneğin; Türklerin hâkimiyeti altında bulunan milletlere -Türlere tabi olmuş İranlılara- “tat” denmiş sonradan ise İran ve Kafkasya sınırları içerisinde yaşayan İran soylu ve “Tati” dili konuşan bir kavim için de bu kelime kullanılmıştır (Mesâ’eb 1/591). Azerbaycan’da Farmlar “Tat” olarak isimlendirilmiştir. Türkçe atasözlerinde “Tat atamındı, Tanrısı tanımadı” (Moctehedî/276) gibi ibareler geçmektedir. Allame Kazvinî (Kazvinî 1-2/7), söz konusu kelimenin “tayy” kelimesinden türediğini iddia edenlerin düşüncelerini yanlış ve gerçek dışı bulmaktadır ve Minevî (1 – 2/214) ise önceden Moğolların “Tazik” kelimesini Tacikler için kullanmış olsalar da Türklerin bu kelimeyi her daim İranlılar için kullandığını belirtmektedir. Moein (1/996) de kelimenin Türkçe olduğu bilgisini verdikten sonra morfolojisini ise “tat + cik” şeklinde açıklayarak mana olarak “Türk olmayan” ibaresini vermiştir.

9. Tebrîz

* Örnek: ‘ âķibet Şirâz u Tebriz u ‘ Erâķ (9/1072).

* İran’da bir şehir adı.

Bu kelimenin kökünü bulmak, ünlü Alman dilbilimcisi Eilers'in de söylediği üzere zor bir iştir. Bazı araştırmacılar kelimenin kökünün, "sıcak su pınarı" anlamına gelen "tevrî" olduğunu bir başkaları ise "sıcak ve sıcaklık" manasındaki "teb" + akış manasındaki "rîz" kelimesinden oluştuğunu bir diğerleri ise Ermenice intikam manasındaki "tevrej/tevreş" (Dâneşnâme 6/382) kelimesinden geldiğini iddia etmiştir. Kimi araştırmacılar da kelimenin eski şeklinin "tavor" (bu bölgeye yerleşen kavmin ismi) olduğunu ve bu kelimeye, deniz, biz, siz, oğuz gibi kelimelerde bulunan çokluk eki "iz" eklenmesiyle oluşan "tavoriz" yani "tavorîler" (Nâyebe/8) kelimesinden geldiğini ileri sürmüştür. Bu son görüş daha bilimsel ve mantıklı görünmektedir.

10. Tork

* Gazellerde yirmi bir defa geçmektedir. Örnek: Eger ân tork-i Şirâzî be dest âred del-i mâ râ (1/3)

* Asya'ya da yaşayan bir kavimler topluluğunun adı.

Kelimenin Farsça olduğunu yazarlar (Nefisî 2/855) ya da kökeninin belirsiz olduğunu düşünenler (Kâtuziyân/190) bulunmaktadır ancak kelime Türkçe olup büyük dil bilimciler (Enverî 3/1707, Moein 5/386) de bu fikri taşımaktadır. Kelimenin kökenine ilişkin bazı önemli varsayımlar aşağıdaki gibidir:

1. Hammer-Purgstall'ın Görüşü: Herodot, kelimenin kökünün Tevrat'ta geçen Nuh oğlu Yafes'in torunlarından Targetatus / Torgitvas asıllı olan "Toğarma/Toğarma" kelimesinden (Dâneşname 7/126) gelmektedir.

2. Şehnamede geçen Feridun'un oğlu Tur'un isminden gelmektedir (Dâneşname 7/126).

3. Vambery'nin Görüşü: Oluşmak, çoğalmak ve ortaya çıkmak anlamındaki "türemek" kelimesinden çıkmıştır (Dâneşname 7/126).

4. Doerfer'in Görüşü: Türk, devlet ve ulusa bağlı olan halk anlamındadır (Dâneşname 7/126).

5. Müller'in Görüşü: Türk kelimesi isim olarak güç ve kudret anlamına gelir ve sıfat olarak ise güçlü ve kudretli demektir (Dâneşname 7/126); bu görüşe Thomsen, Clauson, Zimmet, Doerfer ve Bazin katılmaktadır (Dâneşname 7/126).

6. Türemek (= oluşmak, ortaya çıkmak) mastarından gelmektedir ve "tü-rük", "teverük" ve "teverüh" soy ve nesil demektir (Hâdî/304). Bu açıklamaya göre Şâhnâme'deki kahramanlardan biri olan "Tûr" ve "Tûrân" kelimeleri de bu kökten gelmektedir.

7. Türkler yerleşik bir kavim olduklarından dolayı kelimenin kökü “tur-
mağ/durmağ” (= durmak, hareket etmemek) mastarındandır (Nâyebe/9).

11. Tamğa

* Örnek: Merâ ke ez zer tamğâst sâz u berg ma‘ âş 8/342

* Buyruklara basılan mühür, hayvanları dağlayarak damgalamak (Şerîk
Emîn/97), Moğol emirlerinden birisinin ismi (Kazvînî 1-2/101).

“Tamğa” padişahların mührüdür (Kaşgarlı/520), bir tür vergi türüne de de-
nilir. Kelimenin köküyle için hayvanları dağlamak üzere kullanılan “tamdımağ”
veya “damdımağ” mastarını göstermek mümkündür (Hâdî/413). Sözlük bilimci-
ler bu kelimeyi ya Türkçe, (Kâtuziyân/212, Enverî 3/1897, Anenderâc 2/1187)
ya da Moğolca olarak kabul etmişlerdir (Moein 1/1141, Moşîrî/273). Kelimenin
kökünü Farsça olarak veren herhangi bir kaynağa rastlanmamıştır.

12. Turân

* Gazelerde üç defa geçmektedir. Örnek: Mesned-i hûâceğî u mecles-i
turân-i şâhî (8/479).

Bazı araştırmalar kelimenin kökenini Farsça (Kâtuziyân/219, Dâeiyü’l-Eslâm
2/330), bazıları (Nefisî 2/998) Arapça ve kimisi de (Moein 5/399) Pehlevince
olduğunu ileri sürmüştür. Enveri (3/196) ise kelimenin kökeni hakkında bilgi ver-
memiştir. Kelimenin “durmak, hareket etmemek” anlamındaki “tur-
mağ/durmağ” kelimesiyle olan ilişkisini göstererek “Türk” kelimesiyle aynı kö-
ken geldiğini ileri süren (Nâyebe/91) sözlükçüler de bulunmaktadır.

13. Çerâğ

* Gazelerde yirmi üç defa geçmektedir. Örnek: Çerâğ-ı morde kocâ, şem‘-i
âftâb kocâ?

Kelimenin aslının Farsça olduğunu (Kâtuziyân/254, Râzî/113, Alevî/181,
Dâeiyü’l-Eslâm 2/443, Nefisî 2/1162), Pehlevince’den Arapça’ya “serâc” biçimde
geçtiğini (Moein 1/1275, Moşîrî/334, Pâşeng/245) ileri süren veya kökeni hak-
kında bilgi vermeyen (Enverî 3/2300) sözlük bilimciler bulunmaktadır. Bunların
yanında kelimenin aslını Türkçe olarak kabul ederek “çiyirmek / çiyirilmek” (=
ışıldamak, ışıldatmak) mastarına “ağ” ekinin izafe olmasıyla ortaya çıktığı belir-
ten sözlük bilimcinin (Nâyebe/103) görüşü dikkate değerdir. “Çırtmak” kelime-
sinin bir anlamı da güneşin doğması ve ışıldamasıdır: gün “çırtdadı” ve “çırıldı”
yani aydınlandı (Şâhmersî/509).

14. Çengiz

* Örnek: Behşeş u kûşeş-i çengizhanî (6/463)

Deniz anlamındaki “teñgiz” veya “deñgiz” kelimelerinin değişik bir şekli olarak bilinmektedir (Nâyeбі/109). Bazı araştırmacılar sert ve güçlü anlamındaki “çeng” kelimesinin çoğulu ve kuvvetli anlamındaki Moğolca “çing” kelimesinden geldiğini kabul etmektedir (Kazvinî 3-4/47). Moein (5/444) ise güçlü ve kuvvetli anlamında Moğolca bir kelime olduğunu belirtmektedir. Kelimenin Farsça olduğunu düşünenler (Nefisî 2/1180 – Kâtuziyân/264) de bulunsa da bu görüş doğru görünmemektedir ve söz konusu kelime büyük ihtimal Türkçedir.

15. Hân

* Örnek: Hân ibn-i hân ve şehensâh-i şehensâh nejad (2/463).

“Hân”, “kaân”, “kân”, “hâkân” kelimeleri Moğolca “kayan” kelimesinin farklı biçimleridir ve Türkçede sadece “han” şeklinde geçer (Şerik Emîn / 128).

16. Hâkân

* Kasidelerde iki defa geçmektedir. Örnek: Hâkân-i kâmgâr u şehensâh-i nō-cevân (6/1028).

* Türk ve Çin hükümdarlarının bir unvanı.

Kelimenin aslı Türkçedir (Dâeiyü'l-Eslâm 2/533, Pertev 2/592, Yesevî 2/273, Kaşgarlı/618, Râmpurî/318, Enverî 4/2636, Moein 1/1390, Kâtuziyân/281) ve Türkçeki şekli ise cesur ve yılmaz anlamına gelen “kağan” kelimesidir; kızmak anlamındaki “kaçūmak” ya “kaçūma” mastarından gelmektedir. “Hâkân, kaân, kağan, kağan” ve “hakan” bu kelimenin farklı biçimleridir. Muhtemeldir ki “Han” kelimesi ise bu kelimenin kısalması sonucu oluşmuştur. Bu mastar günümüzde “kovmak” (=birini sertçe ve öfkeyle uzaklaştırmak) şeklinde Türkçe yaşamaktadır.

17. Hâce

* Gazelerde yirmi dört kez geçmektedir. Örnek: Ey hâce bâzbîn be te-rehhom golâm râ (7/7)

* Ulu, büyük, devletli, malı mülkü olan.

Kelimenin Farsça (Yesevî 1/140, Nefisî 2/1414, Moein 1/1446), Türkçe (Kevâkebî/537, Râmpurî/343), Sanskritçe (Dâeiyü'l-Eslâm 2/605), Arapça (=

coóÀ kelimesinin bozulmuş şekli); Mocîb/25) olduğunu düşünen araştırmacılar bulunmaktadır. Enverî (4/2848) ise kelimenin kökenine ilişkin herhangi bir bilgi vermemiştir. Görünüşe göre kelime Türkçede “yaşlı” ve “büyük” anlamına gelen “koca” kelimesiyle aynı köktendir, “koç” ve “güç” (= güç, kuvvet) kelimeleri de bu kökten gelmektedir. Eski Türkçeden beri kullanılan gelen bu kelime birçok yerde köy ismi olarak da geçmektedir. Bazı sözlük bilimciler, kelimenin aslını “hodây + çe” olarak gösterse de bu görüş doğru değildir:

18. Hencer

* Örnek: Hüşm-i zebân derâz şod hencer-i âbdâr-ı kûh 5/406

Kelimenin aslının Farsça “hūngār” olduğunu belirten (Eddî Şîr/57) ya da Arapça olduğunu ileri süren (Be’lbeke/106, Dâeîyü’l-Eslâm 2/600, Moein 1/1442, Enverî 4/2832, Nefisî 2/1407, Kâtuziyân/298) araştırmacılar bulunmaktadır. Söz konusu kelimenin aslı Türkçe olup Çin kaynaklarında -milattan önce 1022’deki olaylarda- “kengrok” şeklinde geçmektedir. İslam Ansiklopedisi yazarları ise söz konusu kelimeyi eski Türkçe olarak kabul etmişlerdir (5/35), şüphesiz kelimenin kökü “kan” anlamındaki “keng” kelimesidir ve bugünkü Türkçede de “kan” şeklinde kullanılmaktadır; “rok” eki ise eşya veya alet anlamındadır.

19. Dâğ

* Gazelerde on dört kez geçmektedir. Örnek: Key tevân goft ke ber dâğ-i delem şâber nîst (7/71).

* Çok sıcak, yakıcı, bir metal parçasıyla hayvan bedeninin bir kısmının yakılması.

Bu kelimenin kökeni için de farklı görüşler mevcuttur. Kelimenin kökenini Farsça (Eddî Şîr/60, Kâtuziyân/380, Pertev 1/651, Dâeîyü’l-Eslâm 3/13, Nefisî 2/1451), Pehlevice (Moein 2/1485, Moşirî/427) olduğunu ileri süren araştırmacıların yanında Avesta dilinde nişan manasına gelen “dehşâr” kelimesinden geldiği (Pâşeng/286) söyleyen veya kökenine işaret etmeyenler de (Enverî 4/2973) olmuştur lakin Kaşgarlı (Kaşgarlı 1375/622) kelimenin Türkçe olduğunu yazmaktadır.

Kelimenin bayrak ve işaret anlamındaki “toğa” kelimesiyle aynı kökten geldiği (Kaşgarlı 1375/ 543, Behzâdî/430) düşünülmektedir. Eskiden hayvanlar - özellikle koyun ve atlar- işaretlemek amacıyla dağlanırdı. Bu gelenek hayvancılıkla ünlenmiş Türklerin muhtelif boyları arasında yaygındı ve hayvanları kaybetmeyi kolaylıkla birbirinden ayırt edebilmek için dağlanmaktaydı.

20. Demār

* Gazellerde üç defa geçmektedir. Örnek: Demār ez men ber-âverdi, ne-mīguyī ber-âverdem (5/311).

* Yok ve helak olma, intikam.

Kelimenin kökeni için Arapça (Moein 2/1557, Enverî 4/3321), Arapça-Farsça (Nefisî 2/1534) diyen araştırmacıların yanında kökenine ilişkin fikir yürütmeyen araştırmacılar da (Moşirî/460 – Pertev 1/688) mevcuttur. Kuvvetli bir ihtimalle söz konusu kelime Türkçe “dāmār” (= damar) kelimesinin muhaffef şeklidir (Sâlêhrûr 1/550, Behzâdî/550). Farsçada yer alan “demār ber-âverden” deyimini ölümlle sonuçlanan bir eylem olduğundan dolayı kinaye yoluyla öldürmek anlamında kullanılmaktadır. Üstat Minevî’ye göre “demār ber-âverden” deyimindeki “demār” yok olmak anlamındaki Arapça “demār” ile farklıdır zira buradaki “demār”, omurga boyunca iki tarafta bulunan sarımsı duval şeklinde kıkırdak köküdür (Minevî 2/96); dolayısıyla “demār” Türkçe bir kelime olmalıdır çünkü Türkçede “damar” veya “tendon” Üstad Minevî’nin yazdığı anlamda “damar” diye bilinmektedir (Enzâbînejâd/218).

21. Dehķān

* Gazellerde üç defa geçmektedir. Örnek: Ke toħm-i hoş-delī ĩn est u pīr-i dehķān goft (8/88).

*Kethüda, köy reisi.

Eğer bu kelime deh + ķān şeklinde birleşik bir kelime olarak kabul edilirse kelimenin ikinci kısmı büyük reis anlamına gelen ve “ķağan” kelimesinden çıkan Türkçe bir ektir.

22. Seyl

* Gazellerde on iki kez kullanılmıştır. Örnek: Gū biyā seyl-i ğem u ħāne ze bonyād beber (2/245).

* Şiddetli yağmur sonucu meydana büyük su akıntısı.

Kelimenin Arapça olduğu ileri sürülmüşse de biçim ve diğer türemelerden kelimenin Türkçe olduğu anlaşılmaktadır. Kelimenin Türkçe telaffuzu “sel” olup “sey” kelimesine “el” ekinin izafe olunmasıyla oluşmuştur. “Sey”, ırmak anlamındadır ve Yenisey (meşhur Yenisey ırmağı) isminde de karşımıza çıkmaktadır (Moein 6/2342) ve sel, genel olarak ırmak gibi çağlayan suya denilmektedir. Bu kelimeyle diğer bileşik kelimelerde aşağıdaki gibidir:

1. Selcuķ: Sel gibi

2. Seylemek: Baklagilleri ırmakta yıkamak
3. Seyluça: Nehir yatağı
4. Sey sey: Tembel ve zamanı boşa harcayan kimse
5. Seyin: Çömlek kâse
6. Seylinti: Şel gibi dağınık (Nâyebe/138)

23. Şehne

* Gazelerde beş defa geçmektedir. Örnek: Kân şehne der velâyet-i mâ hîç-gâh nîst (4/73).

* Bekçi, gardiyan

Kelimenin Arapça kökenli olduğunu düşünenler (Enverî 5/4459, Nefisî 3/2018, Kâtuziyân/438, Dâeîyü'l-Eslâm 3/504) bulunmakla birlikte birçok sözlük bilimci (Moein 2/2031, Pertev 2/949, Sebâyî/118, Sâmerâyî/57, Moşirî/637) Türkçe olduğunu kesin bir şekilde belirtmiştir ki kelimenin morfolojisi de bunu kanıtlamaktadır.

24. Tâk

* Gazelerde on dört defa geçmektedir. Örnek: Nemüneyi zehme tâk-i bâr-geh dânest (10/48).

* Süslü anıt biçimdeki kemer.

Kelimenin Farsça olduğu yönünde yaygın bir kanaat (Sebâyî/128, Zehbî/395, Sâmerâyî/8, Kâtuziyân/474, Nefisî 3/2222) bulunuyorsa da Farsçadan Arapçaya geçip sonra yeniden Farsçaya geldiğini ileri sürenler (Enverî 5/4844, Pertev 2/1062) ve Arapça olduğunu belirtenler (Dâeîyü'l-Eslâm 3/629) de bulunmaktadır. Kelime, morfolojik olarak Türkçe kelimelerle ciddi benzerlik taşıdığından akla iki görüş gelmektedir:

1. Dağ anlamındaki “tağ” ve ya “dağ” kökünden gelmiş olabilir (Kaşgarlı/404).

2. Türkçeden Sümerceye giden birbirine birleştirmek ve yapıştırmak anlamındaki “tağ” kökünden gelmiş olabilir. (Nâyebe/144).

25. Torre

* Gazelerde yirmi altı kez geçmektedir. Örnek: Be bûy-i nâfeyi kâher şebâ zân torre bogşâyed (2/1).

* Alın üzerine ve ya kulak kenarına düşen saç tutamı (Enverî 5/4880).

Sözcük bilimcileri çoğu kelimenin Arapça olduğu kanaatini taşımakta (Moşirî/692 – Kâtuziyân/477, Dâeiyü'l-Eslâm 3/638, Moein 2/2224, Enverî 5/4480, Râzî/134, Nefisî 3/2236) olup kökenine işaret etmeyenler (Pertev 2/1082) de bulunmaktadır. Lakin kelimenin aslını sikke ve fermanların üzerine vurulan işaret anlamındaki “tuğrâ” olarak kaydeden diğer bir gurubun görüşü (Sebâî/130) akla uygun görünmektedir. Kelimenin aslı Türkçe “tuğray”dır ve Oğuzlar bu kelimeyi “teğrağ” (= mühür ve damga) olarak telaffuz etmişlerdir ki (Barthold/137) *Divân-i Lügâtî't-Türk'te* (Kaşgarlı/475)de aynı anlamda geçmektedir.

26. Tûk

* Şed hezâreş gerden-i cân zîr-i tûk-i ğebğeb est (3/30).

* Gerdanlık.

Kelimenin kökeni için Arapça (Moşirî/695, Kâtuziyân/480, Moein 2/2241, Dâeiyü'l-Eslâm 3/647, Râzî/136), Arapçadan kopyalanmış ancak Farsçalaşmış (Nefisî 3/2266) ve Türkçe (Enverî 5/4913, Pertev 2/1100, Râmpûrî/232, Zehbî/192) diyenler bulunmaktadır. Kelime Türkçede bayrak anlamında kullanılan “tuğ” kelimesinin farklı bir biçimidir (Kaşgarlı/543) ve aynı zamanda Türk padişahlarının kullandıkları yuvarlak mührü de denilir, “tuğra” ve “tuğay” ise aynı kökten (Nâyebî / 148) gelmektedir.

27. Ğonçe

* Örnek: Çemen-ârây-i cehân hoşter ez in ğonçe nebest (6/21).

* Açılmamış çiçek.

Kelimenin kökeninin Farsça olduğunu ileri sürenler (Kâtuziyân/511, Dâeiyü'l-Eslâm 3/746, Nefisî 4/2492) olmasına karşın çoğu sözlük bilimci (Enverî 6/5213, Moein 2/2444, Pertev 2/1224, Moşirî/745, Tûsî/476) kökenine ilişkin bir bilgi vermemiştir.

“Ğonça” kelimesi eski Türkçede gelin anlamındadır ve görünüşe göre benzerlik açısından daha tam açılmamış çiçeğe “ğonçe” denilmiştir (Nâyebî/151).

28. Ğogâ

* Gazellerde üç defa geçmektedir. Örnek: Ke men ğemüşem u ü der feğân u der ğogâst (3/26).

* Kavga, dövüş.

Kelimenin aslı için kimi araştırmacılar Arapça (Moşirî/746, Nefisî 4/2496, Enverî 6/5221, Râzî/153, Dâeiyü'l-Eslâm 3/753), kimileri, Farsça (Pertev 2/1265, Kâtuziyân/512) ve kimisi ise Farsça-Arapça (Moein 2/2453) olduğu düşüncesindedir.

“Ğogā” aslında Türkçedir ve kovmak, savaşarak, uzaklaştırmak anlamındaki “kavmak / kovmak” mastarına “kâ” ekinin izafe olunmasıyla (Nâyebî/151) meydana gelmiştir.

29. Korbân

* Gazellerde üç defa geçmektedir. Örnek: Tâ bedânend ke korbân-i to-yi kâfer kîşem (3/333).

“Korbân” kelime anlamı olarak “okluk” demektir ve Allame Kazvinî’ni bu konuda aşağıdaki düşünceleri taşımaktadır:

“Korbân okluk demektir yani içine ok konulan kılıf ve kelimenin aslı “b” harfi yerine “m” ile yazılan úormân kelimesidir; Türkçede ise aynı anlamdadır (Kazvinî/498) [kormân: el-muqavves bi'l-lugayî'l-gaziye ve kıfçaq, yıq “kîş-i kormân” ey muqavves ve kenâne ve eşlehi men kavlehem “kormân” ey şedde'l-menteke fî'l-vaşat]¹ (Kaşgarî 1/370); Kaşgarlı’da bulunan bu bilgi benim bütün şüphelerimi gidermiştir, eğer kelime Arapçaysa o hâlde neden hiçbir Arapça kaynakta bu anlamda bulunmamaktadır ve eğer Farsçaysa kelimedeki bulunan kaf (k) harfi neyin nesidir? (Kazvinî 5-6/273).

30. Kâkol

* Gazellerde iki defa geçmektedir. Örnek: İn del-e şürîde tâ ân ca' d u kâkol bâyedeş (6/271).

* Erkekler ve hayvanların başının ortasındaki saç tutamı.

Kelimenin kökeni hakkında sözlük bilimciler arasında muhtelif düşünceler vardır. Söz konusu kelimenin kökenini Farsça (Kâtuziyân/561, Dâeiyü'l-Eslâm 4/322, Nefisî 4/2746), Moğolca (Moşirî/823, Moein 3/2855, Tûsî/566), Türkçe (Pertev 3/1491) olduğunu söyleyenlerin yanında Enverî (6/5703) ise kökenine ilişkin bir yorumda bulunmamıştır. Kelime biçim olarak Türkçe kelimelerle benzerlik gösterdiğinden büyük olasılıkla Türkçe bir kelimedir.

31. Kesme

¹ Yay konan kap, yaylık. Oğuz ve Kıpçakça. Kiş Kurman = ok veya yay konan kap. Aslı “beline kuşağı bağla” demek olan “kurman” sözünden gelmiştir.

* Örnek: Şekeste kesme u ber berg-i gol golâb zede (4/413).

* Saçın kıvrık bölümünden bir tutam kesilmiş hâline verilen isim (Kazvinî/496).

Kelimenin kökeni için Farsça (Kâtuziyân/579, Pertev 3/1521, Dâeîyü'l-Eslâm 4/245, Nefisî 4/2799) veya Türkçe (Enverî 6/51817) olduğu düşüncesini taşıyan araştırmacılar vardır. Moein (3/2974) kelimenin kökenine ilişkin bir bilgi vermemiştir.

Bu kelime kesmek ve ayırmak anlamındaki “kesmek” mastarından gelmektedir, bugün de kullanılmaktadır ve aslında at yelesinden yapılan takma saç için kullanılmıştır (Nâyeбі/181). Kaşgarlı (Kaşgarlı 1375/900) kesme için alındaki saç tutamı diye yazmaktadır.

32. Gezlek

* Örnek: Tâ dîde-eş be gezlek-i ğayret ber-âverem (24/1041).

* Küçük el çakısı.

Kelimenin Türkçe olduğundan şüphe yoktur. *Divân-i Lügâti't-Türk*'te kadınların elbiselerine bağladıkları küçük çakı anlamında, “kezlük” şeklinde kaydedilmiştir (Kaşgarlı 1375: 288). Bugünkü sözlük bilimciler kelime için küçük ve sapı uzun olan bıçak anlamlarına gelen “gezlek” ve “kezlük” kelimelerini vermektedir (Şâhmersî 887: 1388). Bir diğer sözlük bilimci ise kelimeyi “gezen” (=kunduracıların kullandıkları sapsız bıçak) olarak kaydederek ayakkabı çevresinde dolaştığı için “kezmek” (= gezmek, dolaşmak) ile aynı kökten olduğunu belirtmiştir. Bu kökten gelen Farsçada gezen, gezme (= gece bekçisi, geceleyn dolaştığı için), “gez kerden” (=gezmek, dolaşmak) kelimeleri günümüzde de kullanılmaktadır (Hâdî 745:1386).

33. Gelim

* Örnek: Gelim-i beht-i kesî râ ke bâftend siyâh (33/1018).

* Kilim.

Kelimenin kökeninin Farsça olduğunu yazarlar (Kâtuziyân/623, Dâeîyü'l-Eslâm 4/420, Nefisî/2911) bulunurken ünlü sözlük bilimciler (Enverî 6/6236, Moein 3/3386, Moşirî/893, Tûsî/730) söz konusu kelimenin kökenine ilişkin bir açıklamada bulunmamışlardır. Kelimenin Türkçe morfolojisi “kil” (=tüysüz, taranmamış, eski) + yim; (taranmamış halı anlamında olarak kilim) diye açıklanabilir. Aynı kökten kilke (= darmadağın, karmakarışık, düzensiz) kelimesi hâlâ kullanılmaktadır (Nâyeбі/182).

34. Mozd

* Gazellerde üç defa geçmektedir. Örnek: To bendegî çün geddâyân be şerî-i mozd mekon (2/174).

* Bir iş karşılığı yerilen ücret, hediye.

Kelimenin kökeninin Farsça (Kâtuziyân/692, Dâeiyü'l-Eslâm 5/119, Nefisî 5/34279), Pehlevîce (Moein 3/4060, Moşirî/989) olduğunu ileri sürenler veya kökeni hakkında bilgi vermeyen araştırmacılar (Enverî 77/6922) vardır. Ancak Avrupalı araştırmacı Sen Çuke kelimenin Türkçe kökenli Sümerce bir kelime olduğunu belirtmiştir, “müjde” kelimesiyle aynı kökten geldiği görünmektedir (Nâyeбі/159).

35. Yergü

* Örnek: Belkî ez yergü-yı soltân nîz hem (9/355).

* Sorgulama, soruşturma, tahkikat.

Türkçe bir kelimedir (Şerîk Emîn/244, Moein 4/5255, Enverî 8/8525, Tûsî/1103, Dâeiyü'l-Eslâm 5/540, Pertev 3/2180) ve kimi araştırmacılar “yarmak” (= yarmak, yaralamak) mastarından yapılmış alet ismi olarak kaydeder (Nâyeбі/203).

KAYNAKÇA

- 📖 Afshar, Hokmi. *Ferheng-i Farsi-yi Emruz*. Tahran: Kalame Yayınları, 1369.
- 📖 Alavî, Seyyed Abdu'r-Reza. *Farhang-i Masnavi*, Tahran: Ma Yayınları, 1375.
- 📖 Âmin, Shams Sharik. *Farhang-i Estelihat-i Divani Doran-i Moghol*, Tahran: Farhangestan-i Adab u Honar, 1357.
- 📖 Anenderac. *Ferheng-i Cami-i Farsi Anenderac*, Muhammed Padeshah. Tahram: Khayyam Yayınları, 1363.
- 📖 Anzabinezhad, Reza. *Gozide-yi Kelile u Dimne*, Tahran: Jami Yayınları, 1376.
- 📖 Bartold, Vasily Viladimir. *Tarikh-i Torkhaye Asiyaye Miyane*, Çev. D. Ghaffar Hosyeni. Tahran: Entesharat-i Tus, 1376.
- 📖 Be'lbeki, Monir. *Elfaz-i Enklizi-yi Zat-i Asl-i Arabi (Ezafe-yi ela Khamus'l-morede'l-Enkilizi)*, Beyrut: Daru'l-elm li'l-melayin, 2001, t 35.
- 📖 Behzadî, Behzad. *Ferheng-i Azarbayjani – Farsi (Sözlük)*, Tahran: Dünya Yayınları, 1369.
- 📖 Daeiyu'l-islam, Seyyed Mohammad Ali. *Ferheng-i Nezam (Farsi be Farsi)*, Tahran: Nashr-i Danesh, 1364.
- 📖 Daneshname. *Daneshname-yi Jahan-i Eslam*, Zir Nazar-i Mostafa Mirselim, Tahran: Dayeretü'l-mearef-i Eslami, 1357.
- 📖 Dekhoda, Aliakbar. *Loghatname*, Tahran: Moassese-yi Loghatname-yi Dekhoda, Tahran, 1354.
- 📖 Dust, Mohammad Hasan. *Farhang-i Rische Shenakhti-yi Zaban-i Farsi (1. Cilt)*; Tahran: Farganhesan-i Zaban u Adab-i Farsi, 1383.
- 📖 Eddi Shir, Seyyed. *Mecmeu'l-elfaz-i'l-Farsiyi'l-Arabi*, Mekteb-i Lübnan, Beyrut: Saheyi Riyazu's-Sulh, 1990.
- 📖 Ehver, Perviz. *Kelk-i Khaiyal-angiz*, Tahran: Esatir Yayınları, 1372.
- 📖 El-Mutran, Eddî Şir. *El-elfâzi'l-Farsiyetü'l-mu'arrebet*, Kahire: Dâr'u'l-Arepli'l-bestani Yayınları, 1987.
- 📖 Enveri, Hasan. *Ferheng-i Bozorg-i Sokhan*, Tahran, 1381.
- 📖 Ghazvini, Mohammad (1349). *Yaddashtha-yi Ghazvini*, Tahran: Tahran Üniversitesi, 1349.
- 📖 Ghazvini, Mohammad. *Hafez ba Majmue-yi Ta'ligat u Havashi-yi Allame Ghazvini (bi ehtemam-i A-Jorbozedar)*, Tahran: Esatir Yayınları, 1367.
- 📖 Hadi, Esmail. *Farhang-i Torki-yi Novin (Taammolati dar Arse-yi Rische-shenasi)*, Tebriz: Ahrar Yayınları, 1379.
- 📖 Jefri, Arturi. *Vazheha-yi Dakhil dar Khoran Majid*, Çev. Fereyduun Badreyi, Tahran: Tus Yayınları, 1373.

- 📖 Kaşgarî, Mahmud. *Divan-i Lughati't-Tork*, Tarjome va tanzim-i alefbayi az doktor Dabirsaghi, Tahran: Pazhoheshgah-i Ulum-i Ensani, 1375.
- 📖 Katuziyan, Mohammad Ali. *Farhang-i Farsi*, Tahran: Nashr-i Yalda, 1373.
- 📖 Khanlari, Zahra. *Farhang-i Adabiyat-i Farsi*, Tahran: Tus Yayınları, 1366.
- 📖 Mesri, Mojib. *fi'l-Adab-i'Shabiyi'l-Eslami-yi'l-Mugharen*, ed-Daru's-Safafiye Yayınları, Ghahere, t 1, 2001 Majalle-yi majmae'l-lugha'yi'l-Arabiye bi Dameshgh, cilt 3, 1973.
- 📖 Minavi, Mojtaba. *Tarjome-yi Kalile va Demne* (Nasrullah Monshi), Tahran: Amirkabir Yayınları, 1379.
- 📖 Moein, Mohammad. *Farhang-i Farsi*, Tahran: Amirkabir Yayınları, 1376.
- 📖 Mohammadzade, Dashghin. *Farhang-i Loghat-i Torki (Sözlük)*, Tebriz: Yaran Yayınları, 1373.
- 📖 Mojtahedi, Karim. *Emsal va Hekam-i Torki*, Tebriz: Moallem Yayınları, Tabriz, 1337.
- 📖 Mosaheb, Gholamhoseyn. *Dayeretü'l-Maaref-i Farsi*, Tahran: Franklin Yayınları, 1345.
- 📖 Moshiri, Mahshid. (1990). *Farhang-i Zaban-i Farsi*, Tahran: Surush Yayınları, 1990.
- 📖 Mostafa, Abdu'l-Kerim Khatib. *Majmau'l-mustalehhat va'l-elghab-i't-tarikhiiye, Muassaset'l-resale*, Beyrut, t 1, 1996.
- 📖 Najafi, Ebu'l-Hasan. *Ghalat Nanevisim*, Tahran: Markaz-i Nashr-i Daneshgahi, 1366.
- 📖 Nayebi, Mohammad Sadegh. (1380). *Vazheghan-i Torki dar Zaban-i Farsi*, Tebriz: Muallaf, 1380.
- 📖 Pashan, Mostafa. *Ferheng-i Parsi Rishe-yabi-yi Vazhegan*, Tahran: Mehvar Yayınları, 1377.
- 📖 Pertev, Ebu'l-Khasem. *Vazhe-yab (Ferheng-i Barabarha-yi Parsi Vazheghan-i Bigane) Ebu'l-Khasem Pertev*, Tahran: Esatir Yayınları, 1373.
- 📖 Rampuri, Ghiyasu'd-din. *Ghiyas'l-Lughat*, Ghiyasu'd-din Mohammad bin Jalali'd-din Beni Sharaf, bi-Ehtemam-i Dr. Mansur Srvat, Tahran: Amirkabir Yayınları, 1375.
- 📖 Razi, Faride. *Farhang-i Vazheha-yi Sare Baray-i Vazheha-yi Arabi Bar Farsi-yi Moaser*, Tahran: Markaz Yayınları, 1372.
- 📖 Salepur, Jamshid. *Farhang-i Jame-yi Farsi be Torki Estanboli*, Tahran: Lale Yayınları, 1370.

- ☞ Samirayi, Ebrahim. *Ed-daxhil fi'l-Farsiye va'l-Arabiye va't-Torkiye (Muajjem va derase)*, Beyrut: Maktabe-yi Lobnan nasherun, 1997.
- ☞ Sanayi, Mohammad. *Muajjemu'l-muarrebat'l-Farsiye menze Bevakeri'l-asri'l-jaheli hatte'l-asri'i-hazer*, Beyrut: Mektebe-yi Lobnan nasherun, 1998.
- ☞ Seddighan, Mahindokht ve Ebutaleb, Mirabedin. *Farhang-i Vazhenamaye-yi Hafez*, Tahran: Rozane Yayınları, 1366.
- ☞ Shahmersi, Parviz. *Farhang-i Shahmersi (Torki-Farsi)*, Tebriz: Nashr-i Akhtar ba hamkari-yi Anas, 1386.
- ☞ Tabrizî, Mohammad Hoseyn Khalaf. *Burhan-ı Katı*, bi tashih-i Muhammad Moein, Tahran: İbn-i Sina Yayınları, 1342.
- ☞ Tusi, Mohammad Amin. *Farhang-i Loghat-i Adabi*, Tebriz: Tabriz Üniversitesi, 1346.
- ☞ Yasuyî, Rofaeel Nokhle. *Gharaebu'l-lughati'l-Arabiye*, Beyrut: el-Matbaeyi'l-Kasulikiye, 1960.
- ☞ Yasuyî, Rofaeel Nokhle. *Gharaebu'l-lahje-yi'l-Lobaniye-yi'l-Suriye*, Beyrut: el-Matbaeyi'l-Kasulikiye, 1962.
- ☞ Zehbi, El-Muacem'z-zehbi. *Daru'l-Elm li'l-Melayin*, Beyrut, 1969.